

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” DIN CONSTANȚA
ȘCOLA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE
DOMENIUL DE DOCTORAT: TEOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT- REZUMAT

Conducător de doctorat,

Arhid.Prof. Univ. Dr. Habil. GELU CĂLINA

Student-doctorand,

MOHOR OBREJA T. D. BOGDAN

Constanța,

2023

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” DIN CONSTANȚA
ȘCOLA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE
DOMENIUL DE DOCTORAT: TEOLOGIE

TITLUL TEZEI DE DOCTORAT

IMAGINEA ȘI TIPOLOGIA DE
REPREZENTARE A OMULUI CA MEDIU
DE CONVERTIRE

Conducător de doctorat,

Arhid.Prof. Univ. Dr. Habil. GELU CĂLINA

Student-doctorand,

MOHOR OBREJA T. D. BOGDAN

Constanța,

2023

CUPRINS

ABREVIERI.....	7
INTRODUCERE.....	9
1.Argument.....	13
2.Dificultatea abordării temei.....	13
3.Obiective.....	14
4.Originalitatea temei.....	14
5.Actualitatea temei.....	15
6.Semnificația studiului.....	15
7.Întrebări de cercetare.....	16
8.Miza cercetării.....	16
9.Metodologia cercetării.....	17
10.Etape de cercetare.....	17
11.Structura lucrării.....	18
CAPITOLUL 1.....	22
ASPECTE TEOLOGICE ALE CONVERTIRII RELIGIOASE.....	22
1.1. Convertirea religioasă- Aspecte teoretice.....	22
1.1.1. Scurtă incursiune în clasificări.....	24
1.1.2. Tipuri de convertiri.....	24
1.1.3. Tipologii de atitudini ale subiectului.....	25
1.2. Cauzele care duc la convertire.....	26
1.3. Convertirea ca proces.....	29
1.4. Motive dominante în convertirea religioasă.....	31
1.5. Convertirea element a două lumi religioase.....	33
1.6. Normalismul și credința onestă.....	34
1.6.1. Călăuzirea dublă în convertire.....	37
1.7. Aspecte psihologice ale convertirii.....	38
1.8. Paradigma spălării creierului din perspectiva imaginii.....	40
Concluzii de capitol.....	55
CAPITOLUL AL 2-LEA.....	57
IMAGINEA ȘI SIMBOLUL ASUPRA CONVERTIRII RELIGIOASE.....	57
2.1. Aspecte iconice și antropologice asupra convertirii.....	57

2.2. Imaginea și simbolul religios.....	63
2.2.1. Simbolurile în conștiința religioasă.....	66
2.2.2. Simbolurile ca prezență a sacrului.....	67
2.2.3. Simbolurile- indicator a sacrului.....	67
2.3. Rolul imaginii sacre în hinduism.....	69
2.3.1. Aspectul sacru a imaginii.....	70
2.3.2. Canoane de reprezentare a omului în arta hindusă.....	71
2.4. Rolul imaginii sacre în budism.....	77
2.4.1. Moduri de reprezentare a lui Gautama Siddhartha.....	78
2.4.2. Istoria iconografiei lui Buddha.....	80
2.4.3. Canoane de reprezentare a omului în arta budistă.....	83
2.5. Rolul imaginii sacre în islam.....	89
2.5.1. Redarea omului în arta islamică.....	92
2.6. Rolul imaginii în Ortodoxie.....	97
2.7. Imaginea lui Dumnezeu.....	101
2.7.1. Perspectiva Fericitului Augustin despre imaginea lui Dumnezeu.....	106
2.7.2. Perspectiva lui Karl Barth despre imaginea lui Dumnezeu.....	109
2.7.2.1. Sursele imaginii sumbre a lui Barth asupra umanității.....	116
2.7.2.2.1. Interpretarea lui Augustin și a tradiției sale.....	116
Concluzii de capitol.....	121
CAPITOLUL AL 3-LEA.....	123
ARTA BIZANTINĂ-SPECIFICITĂȚI CANONICE, CONCEPTUALE ȘI PERSPECTIVICE.....	123
3.1. Originile Artei bizantine.....	123
3.2. Caracteristicile Artei bizantine.....	128
3.3. Canoane și erminii.....	148
3.4. Simbolul- Icoana expresia plastică a două lumi.....	155
3.5. Perspectiva în icoană.....	165
3.5.1. Perspectiva axonometrică.....	165
3.5.2. Perspectiva curbilinie sau unghiulară.....	166
3.5.3. Perspectiva centrată, întoarsă, sau perspectiva inversă.....	168
3.5.4. Perspectiva dublă.....	170
3.6. Fundamente teologice în Arta Bizantină.....	171
3.6.1. Aspectul dogmatic al cultului icoanei la Sfântul Teodor Studitul.....	171

3.6.1.1. Poziția Sfântului Teodor Studitul (759-826) în cadrul Sfintei Tradiții.....	172
3.6.1.2. Întruparea Domnului, temei al icoanei.....	173
3.6.1.3. Conținutul icoanei. Relația dintre icoană și natura prototipului.....	175
3.6.1.4. Raportul dintre icoană și persoană.....	176
3.6.1.5. Cinstirea icoanei.....	180
3.6.1.6. Interferența politică și sfințenia monahală în iconografia bizantină.....	182
3.6.2. Aspecte dogmatice ale cultului icoanei la Sfântul Ioan Damaschin.....	212
3.6.2.1. Sfântul Ioan Damaschin apărător al Sfintelor icoane.....	212
3.6.2.2. Tratatetele contra iconoclasmului.....	214
3.6.2.3. Posibilitatea pictării icoanelor.....	219
3.6.2.4. Perspectivele iconografiei ortodoxe.....	225
3.7. Icoana element al misticului și a minunilor.....	232
Concluzii de capitol.....	236
CONCLUZII GENERALE.....	237
BIBLIOGRAFIE.....	243

INTRODUCERE

Convertirea religioasă este schimbarea de la o credință religioasă la alta. După cum se înțelege în general, înseamnă pur și simplu că un individ acceptată un nou set de convingeri religioase și că, de obicei, el sau ea merge acum duminica la o altă biserică. Acest lucru poate fi adevărat pentru unii oameni pentru care religia este doar o chestiune de raționalizare, sau o convenție sau o chestiune socială. Pentru cei pentru care religia a fost o chestiune de convingere și credință, convertirea poate provoca o preocupare etică și emoțională considerabilă care afectează întreaga personalitate. În mod inevitabil, înseamnă o schimbare profundă în întreaga viață intelectuală, emoțională și socială. Poate însemna chiar ruperea cu viața profesională sau de afaceri și forțat să înceapă din nou, din punct de vedere social sau economic și să facă ajustări complet noi. Cu alte cuvinte, o convertire reală poate însemna o perioadă de tulburări interioare severe, suferință și chiar tulburări emoționale, afectări totale ale psihicului.

Natura convertirii, mecanismele acesteia, analizele și explicarea motivelor ce duc pe oameni la convertire este o preocupare constantă și importantă pentru toți cercetătorii din diferite domenii ale cunoașterii. Interesul acestui fenomen are justificare din mai multe puncte de vedere, dar cele mai importante sunt: în primul rând, prin atitudinea căutării interne pe care o reprezintă individul care aderă la acea mișcare religioasă și în al doilea rând fiind reprezentat de mass- media care joacă un rol de presiune prin intermediul vizualului prin care unele mișcări religioase încearcă să obțină convertiri, care conduc la implicarea cercetătorilor, de tip teologi, psihologi, sociologi sau antropologi și artistic în deslușirea adevărului acestor convertiri. Un alt factor este constituit de factorul secularizării societății contemporane și fuga ei după căutarea unei divinități palpabile și vizuale. „Thomas Robbins”¹, clarifică faptul că spiritualul ar fi un „fenomen nenatural și problematic într-o societate secularizată, motiv pentru care abandonarea totală a multor tineri în brațele unor grupări religioase necesită să fie explicată într-un fel.”²

Convertirea religioasă reprezintă o provocare puternică pentru teoriile antropologice referitoare la legătura dintre cultură, artă și sine. Antropologii au susținut de mult timp că

¹ Dick ANTHONY, Thomas ROBBINS, *Conversion and „Brainwashing”*, în: *New Religious Movements*, Editura James R. Lewis, Oxford University Press, New York, 2004, p. 68.

² Lorene L DAWSON, *Raising LAZARUS, A Methodological Critique of Stephen Kent s Revival of the Brainwashing Model*, Editura University of Toronto Press, Toronto, 2001, p. 63.

„religia implică mai mult decât idei despre supranatural; ea constituie o teorie a lumii, un mod de a construi realitatea care pare unic real celor care o experimentează.”³

Convertirea ridică, de asemenea, întrebări importante despre procesele sociale în care este încorporată religia. Convertirea este de obicei un proces individual, care implică o schimbare a viziunii asupra lumii și afilierea de către o singură persoană, dar are loc într-un context de proceduri instituționale și relații sociale. Grupurile religioase structurează modurile în care adepții pot intra și ieși și, în multe cazuri, îi plasează pe convertiți într-o poziție socială unică. Aceste procese se articulează cu alte dinamici din cadrul grupurilor - diviziunile lor interne, structurile lor de autoritate, rivalitățile lor politice și multe altele.

Relația dintre artă, teologie și știință este una de contraste și puncte comune. Un punct comun între artă, teologie și știință este dat de rolul central al imaginilor iconice. Imaginile iconice sunt simboluri de referință atât în artă, teologie cât și în știință și asigură funcții similare pentru ambele. Imaginile iconice provoacă o deschidere și o receptivitate față de cele mai profunde capacități emoționale ale noastre și o conexiune între acestea și dinamica sistemelor socio-religioase care de multe ori îl determină pe individ să asceadă la noi culte. Astfel de imagini iconice pot acționa, de asemenea, ca atractori care provoacă apariția unor niveluri tot mai mari de autoorganizare intelectuală și estetică, nu numai la nivel individual, ci și în ceea ce privește domeniile sociale, teologice, științifice sau artistice mai largi. În cele din urmă, printr-o combinație a acestor atracții și a acestor conexiuni, imaginile iconice pot juca un rol în transformarea individului.

Rolul simbolului în general este de a explica că simbolul stă la baza principală a imaginii pe care simbolismul îl poate juca într-o religie. Religiile folosesc simbolismul care are rolul de a explica existența unui sens în utilizarea simbolului care conduce spre un nivel de validare metafizică.

Icoana este o expresie a economiei divine, care se rezumă în învățătura Bisericii Ortodoxe. În majoritatea istoriei creștine, imaginile bisericii au fost extrase din textele liturgice, din scripturi și din pedagogie și au fost redată în stilurile specifice epocii și locului în care au fost folosite. În epoca modernă, sursele iconografiei creștine s-au extins pentru a include elemente psihologice, sociopolitice și netradiționale.

Biserica a dat atât de multă importanță Icoanei încât a propovăduit și propovăduiește că victoria împotriva iconoclaștilor a fost un triumf al Ortodoxiei, pe care o sărbătorim în prima săptămână a Postului Mare.

³ Andrew BUCKSER, Stephen D. GLAZIER, *The Anthropology of Religious Conversion*, Editura Rowman & Littlefield Publishers, United States of America, 2003, p. 6.

De asemenea, pentru Biserica Ortodoxă, Chipul este un limbaj prin care își exprimă doctrinele și poruncile, precum și prin cuvinte. Este teologia exprimată în forme și culori pe care ochiul le poate vedea. Cu alte cuvinte, este ca o oglindă care reflectă viața spirituală a Bisericii și prin care se pot judeca luptele doctrinare ale fiecărei epoci.

Caracteristica cea mai distinctivă a iconografiei creștine este preocuparea sa cu privire la persoana și rolul lui Iisus Hristos (și al urmașilor săi). Imaginea lui Hristos ca întemeietor pământesc și salvator ceresc este centrală pentru această religie, mai ales în măsura în care Biserica se definește pe sine ca fiind trupul lui Hristos pe pământ. Astfel, repertoriul schimbător de imagini ale lui Iisus și ale adepților săi dezvăluie natura religiei în numeroasele sale manifestări culturale și istorice.

Icoanele dogmatice există în multe dintre Bisericile noastre și mai ales în satele și Mănăstirile noastre. Abia la sfârșitul secolului al X-lea experții au descoperit că există icoana, Icoana bizantină, pentru că numai aceasta este o icoană, celelalte sunt tablouri.

Icoanele au jucat un rol important în tradițiile religioase de-a lungul istoriei. Icoanele sunt reprezentări vizuale ale unor figuri, evenimente sau concepte religioase care sunt folosite pentru a ajuta la cult și rugăciune. Ele servesc ca mijloc de conectare a credinciosului la divinitate, precum și ca un memento al principiilor centrale ale credinței. Utilizarea icoanelor în tradițiile religioase s-a dovedit a fi deosebit de importantă în zonele în care predomină tradițiile orale, deoarece acestea oferă o reprezentare tangibilă a credinței.

De asemenea, icoanele au fost folosite în convertirea religioasă, deoarece pot servi ca un simbol puternic al noii credințe. În multe cazuri, utilizarea icoanelor s-a dovedit a fi deosebit de eficientă în convertirea persoanelor nereligioase sau a persoanelor din medii religioase diferite. Acest lucru se datorează faptului că icoanele pot oferi o reprezentare vizuală a noii credințe, făcând-o mai accesibilă și mai ușor de înțeles pentru cei care nu sunt familiarizați cu ea. Utilizarea icoanelor în convertirea religioasă s-a dovedit a fi deosebit de eficientă în zonele în care ratele de alfabetizare sunt scăzute sau în care nu există acces la texte religioase ea fiind și biblia neștiutorilor de carte.

Icoanele sunt, de asemenea, bogate în simbolism și semnificații, ceea ce le face un aspect important al artei religioase. Utilizarea simbolurilor în arta religioasă poate servi la aprofundarea experienței spirituale a credinciosului, precum și la furnizarea unui mijloc de transmitere a unor concepte teologice complexe. De exemplu, în iconografia creștină, imaginea lui Hristos pe cruce servește ca un simbol puternic al sacrificiului și al răscumpărării. În mod similar, imaginea lui Buddha în iconografia budistă reprezintă iluminarea și calea spre eliberarea spirituală. În general, utilizarea icoanelor în arta religioasă are rolul de a aprofunda

experiența spirituală a credinciosului și de a transmite concepte teologice importante într-un mod tangibil.

1. Argument

În decursul timpului, despre imaginea ca mediu de convertire, în general, s-a scris. În acest domeniu, teologii români și străini au realizat cercetări științifice ale unor studii de teologie asupra convertirii. În cercetările științifice de teologie asupra convertirii religioase regăsim analizată perspectiva convertirii din prisma antropologică, psihologică sau sociologică îmbinată cu aspecte de morală și vocație creștină. Sintetizând, cele afirmate anterior, putem spune că, în liniile sale generale, domeniul teologiei convertirii din prisma aspectului iconic a reprezentat o adevărată tentație pentru cercetători. În acest context, se simte nevoia unei aprofundări tematice, în sensul elaborării unei monografii care să abordeze această temă din mai multe perspective: simbolic-dogmatică, istorică, antropologică, estetică, artistică. Elaborarea unei asemenea monografii reprezintă depășirea perimetrului comun și al repetiției banale.

Motivația pentru care am ales această temă pentru lucrarea mea de doctorat este aceea a dorinței realizării unui studiu aprofundat, având ca obiectiv principal prezentarea iconului ca mediu de convertire din perspectiva imaginii revarsată în teologia icoanei relevând, totodată, relația dintre iconologie, hristologie și pneumatologie și implicațiile spiritual-antropologice ale acestora: „Harul Duhului Sfânt scrie cu lumină pe fața umană descoperită la rugăciune, imaginea nevăzută a lui Dumnezeu transformând pe sfinți în oglinzi mistice sau icoane ale lui Hristos.”⁴

2. Dificultatea abordării temei

După cum am menționat anterior, numărul lucrărilor, studiilor și articolelor care abordează aspectul iconic al convertirii religioase prin intermediul imaginilor religioase în limba română și în alte limbi străine este extrem de limitat. Aceste lucrări explorează importanța frumuseții teologiei icoanei în contextul luminii Sfintei Scripturi și impactul teologiei icoanei și al convertirii religioase. Ca urmare, a fost necesară realizarea de cercetări și traducerea unor

⁴ Drd. Gina SCARLAT, *Teologia icoanelor în Biserica Ortodoxă Română*, în: „R. T”, an XIX(88), nr. 3, 2006, p. 188.

studii, articole și lucrări din limbi străine, precum și consultarea referințelor bibliografice care abordează atât fundamentele scripturistice ale teologiei icoanei și convertirii religioase, cât și aspecte istorice, canonice, dogmatice și artistico-plastice. Această bibliografie în limbi străine cuprinde un total de 90 de lucrări, studii și articole, 10 surse online în limbă străină la care se adaugă alte 95 în limba română. În cadrul lucrării de față, am efectuat o cercetare extinsă asupra conținutului iconic în contextul convertirii religioase din perspectiva teologică, antropologică, psihologică, sociologică, dogmatică, estetică și artistică a icoanei.

3.Obiective

- Explicarea rolului imaginii în convertirea religioasă;
- Facilitarea convertirii prin intermediul percepțiilor psihologiei și eticii;
- Promovarea și înțelegerea afinității selective dintre grup și recrut din timpul procesului de convertire;
- Identificarea și înțelegerea tipurilor de convertire;
- Descrierea și înțelegerea principalelor cauze care conduc la convertire
- Recunoașterea și acceptarea importanței imaginii în convertirea religioasă;
- Înțelegerea sacralității imaginii raportată la religia în care are loc convertirea;
- Promovarea și utilizarea icoanelor în comunicarea și exprimarea credinței în viața credincioșilor;
- Cunoașterea istoriei și a importanței icoanelor în ortodoxie și în procesele de convertire, precum și a rolului acestora în exprimarea și înțelegerea vieții bisericii;
- Explicarea diferențelor dintre imagine și trup raportată la realitatea spirituală pentru evitarea confuziilor legate de mit, idol sau de obiectivitatea imaginii.

4.Originalitatea temei

Originalitatea acestei teme constă în abordarea detaliată a aspectului iconic ca element al convertirii religioase și în identificarea imaginii și a simbolului ca elemente-cheie în determinarea sacralității și a sacrului ca mijloc de convertire. Această abordare se bazează pe o analiză teologică, antropologică, psihologică, sociologică și artistică. O notă distinctivă a

originalității acestei lucrări este reprezentată de realizarea unei cercetări extinse asupra conținutului iconic în contextul convertirii religioase, abordând mai multe perspective, cum ar fi perspectiva teologică, antropologică, psihologică și artistică. Această cercetare se bazează pe 90 de referințe bibliografice în limbi străine, 10 surse online în limbă străină și 95 în limba română.

5.Actualitatea temei

Din punct de vedere spiritual, este important de menționat că o convertire implică atât o experiență psihologică individuală, cât și una religioasă. Un factor esențial în procesul de convertire religioasă este reprezentat și de imagine, care are un impact vizual ce stimulează căutarea lăuntrică a unei compatibilități cu un anumit cult religios. Acest proces implică multiple aspecte psihologice și etice, iar conducerea religioasă poate contribui la facilitarea și îmbunătățirea procesului de convertire.

Într-o societate contemporană secularizată și cu un vid spiritual, se remarcă importanța icoanelor în credința creștină ortodoxă și în procesul de convertire. Icoanele hagiografice, frumos ornamentate, sunt descrise ca fiind „ferestre către împărăția lui Dumnezeu.”⁵ Ele sunt folosite atât în biserică, ca parte integrantă a exprimării credinței, cât și în spațiul privat al locuințelor credincioșilor. Pentru creștinul ortodox credincios, icoana reprezintă o formă de rugăciune și un instrument prin care se apropie de divinitate. De obicei, icoanele înfățișează scene din viața lui Hristos, din viața Fecioarei Maria sau din Biblie, precum și figuri ale sfinților.

6.Semnificația studiului

Prin intermediul acestei lucrări, ne propunem să abordăm aspectul iconic al convertirii religioase și să evidențiem faptul că convertirea reprezintă o experiență la nivel individual, atât psihologică, cât și religioasă. Un element fundamental în procesul de convertire religioasă îl reprezintă imaginea, care are rolul de a crea un impact psihologic și de a trezi în individ căutarea interioară pentru a găsi cultul religios care se potrivește cel mai bine cu el. Cu siguranță, există

⁵ Paul EVDOKIMOV, *Arta icoanei. O teologie a frumuseții*, Editura Sophia, 2012, p. 146.

multiple implicații psihologice și etice asociate acestui proces. În plus, dorim să evidențiem diferențele în ceea ce privește utilizarea imaginilor în convertirea religioasă în diverse contexte și moduri care sunt influențate de conținutul religios pe care îl prezintă. Sacralitatea unei imagini variază de la o religie la alta și are o semnificație simbolică distinctă în cadrul aspectului simbolic-dogmatic.

7.Întrebări de cercetare

- Ce rol joacă imaginea în procesul de convertire religioasă?
- Cum poate conducerea religioasă să faciliteze procesul de convertire?
- Există o afinitate selectivă între grup și recrut în procesul de convertire? Ce implicări are aceasta?
- Există limite în ceea ce privește grupurile în care oamenii se pot convertii?
- Ce rol are imaginea în procesul de convertire religioasă?
- Cum poate conducerea religioasă să faciliteze procesul de convertire?
- Cum diferă sacralitatea imaginii în diverse religii?
- Care este rolul icoanei în viața creștină?
- Care este avertismentul referitor la confuzia între imaginea și realitatea spirituală?
- Ce rol important joacă icoanele în credința creștină ortodoxă și în convertire și ce teme sunt înfățișate în cele mai multe icoane ortodoxe?
- Care este importanța icoanelor în tradiția Bisericii ortodoxe și care este contextul istoric al utilizării icoanelor în Biserică?

8.Miza cercetării

Prin cercetarea științifică pe care o vom realiza, avem ca scop obținerea unei lucrări bine fundamentate, care va aduce în prim plan învățătura autentică despre aspectul iconic în contextul convertirii religioase, cu accent pe influența imaginii ca element determinant. Această lucrare se va contura pe baza unei documentări științifice riguroase, evidențiind diferențele din

perspectivă teologică, antropologică, psihologică, sociologică, dogmatică, estetică și artistică a icoanei.

9. Metodologia cercetării

Pentru realizarea acestei lucrări, am utilizat mai multe metode, inclusiv documentarea, cercetarea bibliografică și analiza. Am strâns materiale bibliografice de la biblioteci și am sistematizat tematic informațiile obținute. Am folosit metoda cronologică pentru evidențierea tipologiilor iconice în procesul de convertire religioasă.

De asemenea, am recurs la metoda cantitativă, colectând o gamă variată și extinsă de materiale bibliografice în limba română și în alte limbi străine care abordează direct sau indirect tema iconului în convertirea religioasă. Această metodă este strâns legată de metoda comparativă, prin intermediul căreia am verificat calitatea informațiilor selectate. În cercetarea științifică desfășurată pe această temă, am utilizat metoda deductivă, prin care am formulat ipoteze, am obținut și selectat informații și am dedus elemente noi.

10. Etape de cercetare

Pentru a realiza o abordare teologică coerentă, această teză a fost structurată în trei capitole distincte, după cum urmează: I. ASPECTE TEOLOGICE ALE CONVERTIRII RELIGIOASE; II. IMAGINEA ȘI SIMBOLUL ASUPRA CONVERTIRII RELIGIOASE; III. ARTA BIZANTINĂ-SPECIFICITĂȚI CANONICE, CONCEPTUALE ȘI PERSPECTIVICE;

În procesul de elaborare al acestei teze de doctorat, am parcurs următoarele etape de lucru:

- **Analiza bibliografiei selective:**

În prima etapă, am realizat o analiză a bibliografiei relevante în domeniu, cu scopul de a identifica cât mai multe referințe bibliografice legate de tema abordată. Am examinat aceste surse bibliografice și am întocmit fișe de lectură pentru a înțelege mai bine conținutul și contribuția lor la cercetarea mea.

- **Definirea cuprinsului:**

În etapa a doua, pe baza materialului bibliografic strâns, am elaborat un cuprins detaliat care a inclus toate aspectele relevante ale temei alese. Acest cuprins a fost gândit pentru a acoperi în mod corespunzător toate aspectele de cercetare și dezbateri necesare în cadrul tezei.

- **Dezvoltarea bibliografiei pe marginea cuprinsului format:**

Pe măsură ce am avansat în procesul de cercetare și am descoperit noi aspecte relevante, a fost necesară identificarea, procurarea și studierea unor materiale bibliografice suplimentare. Această etapă a constat în extinderea și îmbogățirea bibliografiei inițiale pentru a asigura o bază solidă de susținere a argumentelor și a analizelor prezentate în teză.

11. Structura lucrării

Lucrarea prezentă este structurată în trei capitole, fiecare cu mai multe subcapitole, iar înainte de acestea am inclus o introducere în care am detaliat aspecte tehnice legate de elaborarea lucrării. În introducere, am abordat următoarele aspecte: argumentul, dificultatea temei alese, originalitatea, actualitatea, semnificația studiului, întrebările de cercetare, importanța cercetării, metodele de cercetare, etapele acestora și structura lucrării.

Primul capitol al lucrării, intitulat „ASPECTE TEOLOGICE ALE CONVERTIRII RELIGIOASE”, se concentrează pe premisele teologice care stau la baza convertirii religioase. Acest capitol este divizat în următoarele subcapitole: Convertirea religioasă - Aspecte teoretice, Scurtă incursiune în clasificări, Tipuri de convertiri, Tipologii de atitudini ale subiectului, Cauzele care duc la convertire, Convertirea ca proces, Motive dominante în convertirea religioasă, Convertirea element a două lumi religioase, Normalismul și credința onestă, Călăuzirea dublă în convertire, Aspecte psihologice ale convertirii, Paradigma spălării creierului din perspectiva imaginii, Concluzii de capitol.

În aceste subcapitole, am prezentat și am descris importanța convertirii religioase ca fiind o experiență atât psihologică individuală, cât și religioasă. Am evidențiat rolul cheie al imaginii în procesul de convertire, aceasta fiind responsabilă de generarea unui impact psihologic și de trezirea căutării interioare în individ pentru a găsi cultul religios care se potrivește cel mai bine cu el. Am subliniat, de asemenea, existența altor implicații psihologice și etice în acest proces. Prin acceptarea perspectivelor psihologiei și eticii, conducerea religioasă

poate facilita și completa procesul de convertire. În ciuda existenței unor situații în care grupurile pot prezenta manipulări și înșelăciuni în prezentarea lor de sine, în general există o „afinitate selectivă” între grup și indivizii recrutați, care inițiază un proces de interacțiune în care anumite tipuri de indivizi și anumite tipuri de grupuri creează împreună un mediu religios distinct. Grupul poate exercita o influență puternică asupra devotamentului și poate reprezenta o condiție necesară, dar nu suficientă, pentru transformarea individului într-o nouă identitate, în timp ce devotații influențează și evoluția grupurilor, în special atunci când un grup atrage persoane instabile sau când orientările participanților implică o așteptare a unui lider puternic și carismatic.

Capitolul al II-lea prezintă o importanță deosebită și se intitulează: „IMAGINEA ȘI SIMBOLUL ASUPRA CONVERTIRII RELIGIOASE”, am prezentat premisele teologice ale aspectelor iconice, simbolice și antropologice asupra convertirii religioase. Al doilea capitol este alcătuit din următoarele subcapitole: Aspecte iconice și antropologice asupra convertirii, Imaginea și simbolul religios, Simbolurile în conștiința religioasă, Simbolurile ca prezență a sacralului, Simbolurile- indicator a sacralului, Rolul imaginii sacre în hinduism, Aspectul sacru a imaginii, Canoane de reprezentare a omului în arta hindusă, Rolul imaginii sacre în budism, Moduri de reprezentare a lui Gautama Siddhartha, Istoria iconografiei lui Buddha, Canoane de reprezentare a omului în arta budistă, Rolul imaginii sacre în islam, Redarea omului în arta islamică, Rolul imaginii în Ortodoxie, Imaginea lui Dumnezeu, Perspectiva Fericitului Augustin despre imaginea lui Dumnezeu, Perspectiva lui Karl Barth despre imaginea lui Dumnezeu, Sursele imaginii sumbre a lui Barth asupra umanității, Interpretarea lui Augustin și a tradiției sale, Concluzii de capitol. În aceste subcapitole, am prezentat și am descris faptul că convertirea are implicații semnificative atât pentru antropologi, cât și pentru teologi și credincioșii religioși. În multe tradiții religioase, convertirea marchează un moment în care intervenția divină este cel mai evidentă. Simbolismul în sine se află la intersecția culturii, artei și limbajului, iar simbolul religios se află la confluența a două lumi: lumea umană și cea divină. Cunoașterea, chiar și într-o anumită măsură, a simbolurilor religioase servește ca un ghid în acest domeniu al expresiei umane și facilitează înțelegerea interculturală. Convertirea este atât o experiență psihologică individuală, cât și religioasă. Un element fundamental în procesul de convertire religioasă este imaginea, care are responsabilitatea de a genera un impact psihologic. Imaginea trezește în individ căutarea interioară necesară pentru a găsi cultul religios care se potrivește cel mai bine cu el. Pe lângă această căutare interioară, există și multe alte implicații psihologice și etice, iar conducerea religioasă poate facilita procesul de convertire, făcându-l mai ușor și mai complet.

Convertirea prin intermediul imaginilor are loc în diverse contexte și moduri și este influențată de conținutul religios pe care îl prezintă. Sacralitatea unei imagini diferă de la o religie la alta și are o semnificație simbolică distinctă. De exemplu, în multe religii, spiritul nu poate fi reprezentat vizual, nu are un chip, iar bisericile lor nu includ icoane, numindu-se case de rugăciune. În creștinism, icoana are o semnificație profundă, reprezentând taina, deoarece primim pe Dumnezeu în totalitatea Lui și ne asigurăm că nu îi atribuim doar o formă energetică, ci ne străduim întotdeauna să ne îndreptăm spre o formă spirituală. Realitatea prezentă într-o icoană se realizează în două moduri: icoana are un aspect sufleteș și un aspect energetic, dar din cauza slabei noastre credințe, vedem doar aspectul energetic al icoanei.

Capitolul al treilea al lucrării: „ARTA BIZANTINĂ-SPECIFICITĂȚI CANONICE, CONCEPTUALE ȘI PERSPECTIVICE” prezintă rolul icoanei care joacă un rol foarte important în credința creștină ortodoxă și în convertire. Al treilea capitol este alcătuit din următoarele subcapitole: Originile Artei bizantine, Caracteristicile Artei bizantine, Canoane și erminii, Simbolul- Icoana expresia plastică a două lumi, Perspectiva în icoană, Perspectiva axonometrică, Perspectiva curbilinie sau unghiulară, Perspectiva centrată, întoarsă, sau perspectiva inversă, Perspectiva dublă, Fundamente teologice în Arta Bizantină, Aspectul dogmatic al cultului icoanei la Sfântul Teodor Studitul, Poziția Sfântului Teodor Studitul (759-826) în cadrul Sfintei Tradiții, Întruparea Domnului, temei al icoanei, Conținutul icoanei. Relația dintre icoană și natura prototipului, Raportul dintre icoană și persoană, Cinstirea icoanei, Interferența politică și sfințenia monahală în iconografia bizantină, Aspecte dogmatice ale cultului icoanei la Sfântul Ioan Damaschin, Sfântul Ioan Damaschin apărător al Sfintelor icoane, Tratatul contra iconoclasmului, Posibilitatea pictării icoanelor, Perspectivile iconografiei ortodoxe, Icoana element al misticului și a minunilor, Concluzii de capitol. În aceste subcapitole am abordat rolul esențial pe care icoanele îl au în credința creștină ortodoxă și în procesul de convertire. Icoanele hagiografice, frumos ornamentate, sunt descrise ca fiind ferestre către Împărăția lui Dumnezeu. Ele sunt utilizate atât în interiorul bisericilor, ca parte integrantă a exprimării credinței, cât și în mediul privat, în casele oamenilor. Pentru credinciosul ortodox, icoana reprezintă o formă de rugăciune și un mijloc prin care se poate apropia de Dumnezeu. Majoritatea icoanelor înfățișează teme din viața lui Hristos, din viața Maicii Domnului și scene din Biblie sau din viețile sfinților.

Icoanele reprezintă o parte integrală a tradiției Bisericii Ortodoxe, de la înființarea sa până în prezent, fiind poate cea mai caracteristică trăsătură a bisericilor noastre. În primii ani ai răspândirii creștinismului, reprezentările sfinților, poveștile lor, figura lui Iisus și a Fecioarei Maria erau extrem de limitate, mai ales în picturile murale, deoarece existau persecuții iminente.

Figurile și scenele prezentate în icoane sau în picturile murale se bazau pe informații orale transmise din generație în generație între credincioși, în timp ce prima icoană este atribuită evanghelistului Luca și înfățișează pe Fecioara Maria.

Recunoașterea creștinismului de către împăratul roman Constantin cel Mare a marcat începutul utilizării icoanelor în mod public în biserică, până atunci ele fiind limitate doar la uzul privat.

În Imperiul Bizantin, în secolul al VIII-lea și prima jumătate a secolului al IX-lea, icoanele au devenit subiectul unor dispute teologice și politice intense, care au generat tulburări și tensiuni. Aceste controverse au creat o ruptură între credincioșii care susțineau și venerau icoanele și cei care se opuneau utilizării acestora.

CONCLUZII GENERALE

Procesul de convertire reprezintă o experiență complexă care implică aspecte individuale de natură psihologică și religioasă. Un element esențial în procesul de convertire religioasă îl reprezintă imaginea, care deține o importanță vizuală semnificativă în generarea unui impact psihologic și stimulează căutarea interioară a individului în vederea găsirii unui cult religios care se potrivește cel mai bine cu el. Această perspectivă implică numeroase implicații psihologice și etice. Prin acceptarea și integrarea perspectivelor psihologice și etice, conducerea religioasă poate facilita procesul de convertire, contribuind la o experiență mai ușoară și mai completă.

Deși există situații în care anumite grupuri pot recurge la manipulări și prezentări înșelătoare, în general există o anumită „afinitate electivă” între grup și individul recrutat, care inițiază un proces de interacțiune în cadrul căruia anumite tipuri de indivizi și anumite tipuri de grupuri colaborează pentru a crea un mediu religios. Grupul poate exercita o influență puternică asupra angajamentului individualului și poate juca un rol necesar, dar nu suficient, în transformarea acestuia într-o nouă identitate. Totuși, devotații religioși influențează și evoluția grupurilor, mai ales în cazul în care un grup atrage persoane instabile sau când orientările participanților implică așteptarea unui lider puternic și carismatic.

Conform perspectivelor lui Jean-Luc Blaquard, procesul de convertire implică posibilitatea fiecărui individ de a alege cultul religios în care dorește să se integreze, întrucât acesta îi oferă răspunsuri la întrebările și căutările sale. Cu toate acestea, se observă că selectivitatea în recrutarea și dezertarea potențialilor membri pare să limiteze aplicarea modelului extrinsec. Înainte ca cineva să se convertească, grupul la care dorește să adere ar trebui să identifice motivele pentru care individul își schimbă religia, deoarece aceste motive pot juca un rol decisiv. Studiile lui Enzo Pace evidențiază patru tipuri distincte de convertiri: convertirea rațional-instrumentală, convertirea rațională orientată spre valoare, convertirea tradițional-conformistă și convertirea carismatică subiectivă. Dovezi limitate susțin ideea că oamenii ar fi restricționați să se alăture grupurilor totalitare în mod voluntar, împotriva voinței lor, sau că „noul sine” rezultat dintr-o experiență de convertire în astfel de grupuri este impus independent de identitatea personală.

Cercetările relevă că oamenii se convertesc din motive diverse. Totuși, pentru a analiza și a lua decizii în ceea ce privește cauzele convertirii, David Snow și Richard Machalek identifică cinci cauze principale care conduc la convertire și realizează o analiză a acestora. Pe

parcursul procesului de convertire, factorii intelectuali și etici pot juca un rol important, dar factorul decizional este strâns legat de atașamentul emoțional colectiv care se formează. În concluzie, teoretic, grupurile și soluțiile căutate de o persoană sunt nelimitate, însă cel care caută nu poate renunța la propria personalitate și la alegerile sale.

Este deosebit de relevant faptul că în Europa, încă din perioada Renașterii, problema artei a fost strâns legată de imagini religioase. Ascensiunea artei în acest context a reprezentat un moment crucial în evoluția istoriei imaginilor și a avut o importanță fundamentală în dezvoltarea artei în sine. Tablourile nu au fost doar reprezentative pentru numele artistului, ci au reflectat și opiniile personale ale acestuia în ceea ce privește sfera religioasă. Practica artistică a început fără un concept definit al artei, dar a evoluat către o formă distinctivă care a diferențiat operele de artă de alte forme de exprimare artistică. Inițial, noțiunea de artă a fost asociată în mod particular cu tablourile religioase, iar temele religioase au continuat să fie predominante. Pe o piață artistică în continuă dezvoltare, stilul artistic personal a devenit o trăsătură distinctivă. În scrierile franceze din acea perioadă, termenul "artă" a fost introdus în conexiune cu știința.

Caracteristicile specifice gândirii teologice ortodoxe includ orientarea către contemplație și predilecția pentru mistere și simbolism religios. De asemenea, gândirea orientală în general conține elemente filosofice elene, ceea ce poate explica, într-o anumită măsură, această atracție către mistică și meditație, specifice gândirii teologice ortodoxe. Dincolo de sensul strict literar al textelor biblice, există un sens profund și misterios care vizează adâncimea tainelor divine.

De la începuturile sale, teologia Răsăritului se remarcă printr-un echilibru admirabil, alegând calea de mijloc și beneficiind de darul discernământului, care o ferește de erori excesive și de unilateralitate. În Ortodoxie, se manifestă un echilibru perfect între dimensiunea orizontală și cea verticală, prin care frumusețea efemeră a persoanelor se reflectă în profunzimea comuniunii spirituale cu Dumnezeu și cu ceilalți.

„Omul este înrudit cu Dumnezeu”⁶, fiind o imagine a gloriei inefabile a lui Dumnezeu, cu toate că poartă în sine urmele și rănilor păcatelor. Prin urmare, tânjește după Dumnezeu, izvorul Binelui și al Frumuseții. Prin Întruparea Sa, Fiul lui Dumnezeu ne deschide oamenilor calea către veșnicie, devenindu-ne scara spre cer și revelându-ne adevărata noastră menire, în virtutea acestei legături spirituale cu El. Omul, „creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, are în mod ontologic înrădăcinată dorința de a căuta, a crea și a descoperi frumosul.”⁷

⁶ GRIGORIE DE NYSSA, *Marele cuvânt catehetic, Despre nevoie*, Editura IBMBOR, 2011, p. 60.

⁷ GRIGORIE DE NYSSA, *Marele...*, p. 61.

Setea de cunoaștere a omului (un motiv recurent în filosofia lui Socrate) poate fi satisfăcută numai prin descoperirea adevăratei meniri a omului, care constă într-o ascensiune permanentă către „asemănarea” cu Dumnezeuul său, prin Harul divin care îi este comunicat ca rod al răscumpărării realizate prin Dumnezeu-Omul Iisus Hristos.

Ascensiunea omului către asemănarea cu Dumnezeu este încheiată în slavă, transformându-se chipul căzut în chip al slavei divine. Acest lucru legitimează teologia icoanei în cadrul Ortodoxiei. De fapt, „icoana devine atât de înrădăcinată în Ortodoxie, încât nu se poate discuta despre Ortodoxie fără a menționa icoanele.”⁸ Icoana se integrează în esența doctrinară a Ortodoxiei și este strâns legată de temele centrale ale teologiei ortodoxe.

Arta icoanei nu poate fi înțeleasă fără un studiu detaliat al fundamentelor scripturistice, patristice, istorice, dogmatice și canonice ortodoxe. Caracterul absolut simbolic al icoanei rezidă în faptul că niciunul dintre motivele sale nu reprezintă o realitate perceptibilă, ci o realitate transcendentă. „Icoana reprezintă o încercare de a contempla pe Dumnezeu prin întruparea Cuvântului în aspect uman, prin fața umană a divinului, care este frumusețea teologică.”⁹

Scrierile patristice conțin mai multe expresii care evidențiază funcția pedagogică a icoanei, de a instrui și a edifica credincioșii. Icoana este numită „Evanghelie vizuală”, „Sfânta Scriptură în limbajul inefabil al culorilor”, „Biblia celor neștiutori de carte”, „limbă picturală a Evangheliei” și altele. Scopul artei iconografice este de a comunica Adevărul, iar simbolurile reprezintă elementele principale ale acesteia. Simbolul este o reprezentare indirectă și analogică care adună semnificațiile convenționale ale unei realități.

Cinstirea icoanelor nu poate fi considerată idolatrie deoarece actul de venerare nu se îndreaptă către aspectul material al icoanei, cum ar fi suportul pictural, culorile sau liniile prin care personajul sfânt este reprezentat în aceasta. În schimb, venerarea se îndreaptă către persoana reală a sfântului înfățișat în icoană, nu pentru sine, ci pentru harul dumnezeiesc cu care acesta a fost înzestrat în timpul vieții. Prin această caracteristică a lor ca mijloace ale harului divin, icoanele se diferențiază esențial de picturile religioase obișnuite.

Pentru creștini, arta iconografică primește legitimitate prin Întruparea Cuvântului lui Dumnezeu. Interdicția prezentă în Vechiul Testament cu privire la reprezentările iconografice înaintea Întrupării Fiului lui Dumnezeu servește un scop pedagogic, acela de a proteja poporul

⁸ Pr. N. MACSIM, Teofania Icoanei în Ortodoxie. Implicații doctrinale, în: *MMS*, anul LXIV, nr. 1, Ianuarie-februarie, 1988, p. 28.

⁹ Ierom. Luca DIACONU, Icoana, ochiul lui Dumnezeu spre lume și fereastra sufletului spre cer, în: *Teologie și Viață*, serie nouă, anul I (LXVIII), Iași, nr 1-3, ianuarie – martie, 1991, p. 96.

evreu, aflat în mijlocul altor popoare păgâne, de a nu cădea în idolatrie. În istorie, au existat curente care au afirmat că Dumnezeu rămâne izolat în transcendența Sa, cum ar fi iconoclasmul bizantin și cel musulman, iar astfel de curente se manifestă și în prezent prin diverse secte "creștine" care resping venerarea sfintelor icoane.

Tema centrală a reprezentării evenimentelor din viața Mântuitorului în icoane se bazează pe venirea Sa în trup, întrucât Fiul lui Dumnezeu a devenit Fiul Omului. Adam, primul om creat, a fost făcut după chipul Fiului, iar Cel care se întrupează devine Noul Adam. Prin vechiul Adam, păcatul și moartea au intrat în lume, dar prin Noul Adam, care este Dumnezeu desăvârșit, întreaga creație este înnoită. Întruparea Fiului are temei solid în Sfânta Scriptură. Fiul S-a întrupat pentru a răscumpăra omenirea de păcat și de moarte prin jertfă. Nicio jertfă oferită de orice om nu poate avea valoarea infinită a jertfei lui Dumnezeu.

Biserica primară nu a păstrat o reprezentare autentică a fizionomiei lui Hristos, iar textele scripturistice nu oferă detalii privind aspectul Său fizic. De-a lungul timpului, au avut loc numeroase discuții cu privire la înfățișarea Mântuitorului, în funcție de concepția luminoasă psalmo-davidică care susține o înfățișare frumoasă sau descrierea profetului Isaia care Îl prezintă ca pe „Om al durerilor”. Biserica a utilizat inițial simboluri mitologice de origine păgână greco-romane pe care le-a adaptat pentru a reprezenta învățătura sa într-o formă plastică. Toate evenimentele din viața terestră a Mântuitorului pot fi redăcute prin intermediul imaginii, deoarece Fiul S-a făcut vizibil și S-a arătat în trup.

Icoanele pot include și elemente de peisaj sau arhitecturale, dar întotdeauna îndeplinesc o condiție esențială: în centrul lor se află una sau mai multe persoane, cum ar fi Hristos, Maica Domnului sau anumiți sfinți.

În cadrul Sinodului VII Ecumenic de la Niceea din 787, s-a stabilit că icoanele nu trebuie adorate (deoarece adorarea este rezervată doar lui Dumnezeu), ci cinstite, cu o venerație îndreptată nu către reprezentarea în sine, ci către prototipul sau persoana reprezentată.

Din perspectiva limbajului plastic, icoana poate fi privită ca un portret focalizat pe trăsăturile cele mai reprezentative ale persoanei, în special chipul; totuși, ea urmărește o dimensiune mult mai profundă decât cea a unui portret obișnuit. Personajele zugrăvite în icoană nu sunt prezentate în realitatea lor immanentă, umană, trupească și terestră, supusă stricăciunii, ci în realitatea lor transcendentă, divino-umană. În icoană, personajele sfinte sunt reprezentate într-o stare în care natura umană a fost restaurată la frumusețea sa inițială, în care persoana, rămânând în esența sa naturală, s-a înălțat la o viață care depășește limitele naturii umane.

În același context, icoana lui Hristos nu reprezintă nici natura Sa dumnezeiască, nici cea umană, ci Persoana Sa în care cele două naturi sunt unite în mod nedespărțit și neamestecat.

Icoanele care înfățișează Maica Domnului și sfinții sunt reprezentări ale unor persoane sfinte în care natura umană este înțărcată și transfigurată de energiile divine. Prin urmare, chipul și trupurile sfinților reprezentați în icoane nu exprimă urmele păcatului sau semne ale naturii căzute, ci prefigurează trupurile glorificate ale dreptilor în învierea generală (Filipeni 3, 21; Corinteni 15, 44). Chipurile sfinților din icoane strălucesc cu pacea cerească, cu frumusețea imortală a virtuților dobândite în timpul vieții, cu apartenența lor la lumea de dincolo. În icoanele bizantine, sfinții nu zâmbesc, bucuria lor este interioară; pe chipurile lor sunt reprezentate smerenia, pocăința, trezvia continuă și iubirea față de Dumnezeu și oameni. Conform canoanelor artei bizantine, sfinții sunt reprezentați cu o statură alungită, hieratică, și sunt învăluiți în lumina necreată a lui Dumnezeu, care este simbolic reprezentată prin fundalul aurit. Această lumină necreată strălucește pe chipurile și veșmintele sfinților, izvorând din interiorul lor, și în icoanele ortodoxe nu există umbre sau tehnici de clar-obscur. În icoană, întregul spațiu pictural este învăluit și transformat de harul care izvorăște din persoana sfântă reprezentată, devenind un spațiu în care nu mai acționează legile naturii căzute.

Aceasta reprezintă adevărata cauză (contrar teoriilor moderne care susțin că ar fi naivitatea pictorilor) pentru care plantele și animalele sunt reprezentate în icoană într-un mod străin de natura lor obișnuită, arhitectura clădirilor nu respectă principiile perspectivei moderne, iar veșmintele și obiectele zugrăvite în icoană par a sfida legile gravitației. În icoană, înlocuirea perspectivei centrale moderne cu perspectiva inversată simbolizează răsturnarea valorilor acestei lumi, conform propovăduirii din Sfânta Evanghelie.

Arta iconografică occidentală, în perioada de după secolele XIII-XIV, se desprinde de tradiția canonică și recurge la o serie de improvizații plastice, precum naturalismul și profunzimea spațială, abordând teme religioase străine de teologia ortodoxă. Aceste abateri constituie dovezi clare ale unor greșeli doctrinare. Prin urmare, unii teologi contemporani au folosit sintagma "Schisma de după Schismă" pentru a ilustra această ruptură a artei occidentale față de tradiția canonică ortodoxă.

Existența planului bidimensional în icoanele ortodoxe, prin utilizarea perspectivei inverse și evitarea perspectivei spațiale, nu poate fi atribuită în niciun caz lipsei de cunoștințe a iconarilor ortodocși. Aceste caracteristici reprezintă de fapt convingerile ortodoxe despre mântuire.

Conform dogmelor ortodoxe, pentru a dobândi mântuirea subiectivă, credinciosul trebuie să îndeplinească anumite condiții. Cu toate acestea, împlinirea acestor condiții nu poate fi considerată un merit în așa măsură încât Dumnezeu să fie obligat să ofere ajutorul Său mântuitor omului. În conformitate cu aceste dogme, putem înțelege motivul lipsei unei relații

între personajul sfânt și realitatea spațială, precum și interiorizarea chipului acestuia într-o stare de transfigurare. Absența relației dintre sfânt și realitatea spațială are o explicație în concepția ortodoxă despre mântuire, în sensul că mântuirea omului nu depinde de legătura omului cu aspectele terestre, ci de relația sa cu Dumnezeu, o putere personală care transcende și domină realitatea immanentă. „Această viziune teocentrică, caracterizată de dependența absolută de Dumnezeu, este ilustrată elocvent prin rigiditatea și interiorizarea prezentă în chipurile sfinților zugrăvite în icoanele ortodoxe.”¹⁰

¹⁰ Paul EVDOKIMOV, *Arta Icoanei...*, p. 96.

BIBLIOGRAFIE

1. *** BIBLIA sau SFÂNTA SCRIPTURĂ, ediție jubiliară a Sfântului Sinod, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, sprijinit pe numeroase alte osteneli, Editura EIBMBOR, București 2001.
2. *** BIBLIA sau SFÂNTA SCRIPTURĂ, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Teoctist, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura EIBMBOR, București 1990.
3. *** *Vietile Sfintilor Pe Luna August*, Editia a III-a, Editura Manastirea Sihastria, 2012.
4. *** *Arhiriticon, Rânduiala Hirotonilor și a Hiroteailor*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012.
5. *** *Molitfelnic*, Editura EIBMO, 2019.
6. † DIONISIE PSEUDO-AREOPAGITUL, *Despre numele divine-Despre teologia mistică*, Editura Institutul European, Iași, 1993.
7. † DIONISIE PSEUDO-AREOPAGITUL, *Ierarhia cerească și ierarhia bisericească*, Editura Institutul European, Iași, 1994.
8. † EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, P.S.B., Vol. 20, Editura Basilica, București, 2020.
9. † EUSEBIU DE CEZAREEA, *Scrieri II*, PSB 14, Editura IBMBOR, București, 1991.
10. † FERICITUL AUGUSTIN, *Despre îngeri și oameni*, Editura Humanitas, București, 2004.
11. † PS Dr. Irineu POP-BISTRITĂNEANU, *Sinoadele bizantine din epoca Comnenilor și importanța lor dogmatică*, în: *Revista teologică*, nr. 1, Sibiu, 1992.
12. † SFANTUL GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cele cinci Cuvântări despre Dumnezeu*, s. n., București, 1947.
13. † DIONISIE AREOPAGITUL, *Numele divine*, Editura Institutul European, București, 1993.
14. † FERICITUL AUGUSTIN, *Despre Treime*, Editura Polirom, 2022.
15. † SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Facere I*, traducere, introducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, PSB, Nr. 21, Editura IBMBOR, București, 1987.

16. †SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Scrieri, Partea I*, Editura IBMBOR, București, 1986.
17. Alexandre PAPADOPOULO, *L'Islam et l'art musulman*, Editura Citadeles & Mazenod, Paris, 2002.
18. Alexei A TITZ, *Nekotorie zaconomernosti kompozicii ikon*, Editura Akademia Nauk, Moscova, 1963.
19. Andre GRABAR, *Iconoclasma bizantină*, Editura Champs Art, 2011.
20. Andrei CORNEA, *Mentalități culturale și forme artistice în epoca romano-bizantină*, Editura Meridiane, București, 1984.
21. Andrew BUCKSER, Stephen D. GLAZIER, *The Anthropology of Religious Conversion*, Editura Rowman & Littlefield Publishers, United States of America, 2003.
22. Angelo SCOLA, *Hans Urs Von Balthasar: A Theological Style*, Editura Wm. B. Eerdmans-Lightning Source, 1995.
23. Anna CHRYSOSTOMIDES, *John of Damascus's Theology of Icons in the Context of Eighth-Century Palestinian Iconoclasm*, în: *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 75, Editura Dumbarton Oaks, Trustees for Harvard University, 2021.
24. Arthur L. GREIL, *Previous Dispositions and Conversion to Perspectives of Social and Religious Movements*, în: *Sociological Analysis*, Editura Oxford University Press, vol. 38, nr. 2, 1977.
25. BALTHASAR Fr. Hans Urs Von, *Theology of Karl Barth*, Editura Ignatius Press, 1992.
26. Barbara BREND, *Islamic Art*, Editura Harvard University Press, 1992.
27. BAȘTOVOI Ierom. Savatie, *Idol sau Icoană?*, Editura Marineasa, București, 2000.
28. Benjamin Beit-HALLAHMI, Michael ARGYLE, *The Psychology of Religious Behaviour, Belief and Experience*, Editura Routledge, London, 2014.
29. Benjamin ZABLOCKI, *Misunderstanding Cults: Searching for Objectivity in a Controversial Field*, Editura University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division, 2001.
30. Bernard O'KANE, *The Iconography of Islamic Art: Studies in Honour of Robert Hillenbrand*, Editura Edinburgh University Press, 2005.
31. Birgit MEYER, *Mediation and the Genesis of Presence: Towards a Material Approach to Religion*, Editura Utrecht University Faculteit Geesteswetenschappen, 2012.
32. BRANIȘTE Pr. Prof. Dr. Ene, *Liturgica generală*, Vol. II, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2002.

33. BRANIȘTE Pr. Prof. Dr. Ene, *Teologia icoanelor*, în: *Studii Teologice*, nr. 3-4, București, 1952.
34. BRIA Pr. Conf. Ioan, *Spiritul teologiei ortodoxe*, în: *Ortodoxia*, nr. 2, București, 1972.
35. Brian FAY, *Critical Social Science: Liberation and Its Limits*, Editura Cornell University Press, 1987.
36. BUCHIU Pr. Lect. Dr. Ștefan, Chipul lui Dumnezeu în om, temei al aspirației omului către Dumnezeu, în: *B.O.R.*, an CXVI, nr. 7-12, 1998.
37. Carl Gustav JUNG, *Psychology & Religion*, Editura Yale University Press, New Haven, 1938.
38. Charles BARBER, *From Image into Art: Art after Byzantine Iconoclasm*, în: *The University of Chicago Press on behalf of the International Center of Medieval Art*, Gesta, 1995, Vol. 34, No. 1, 1995.
39. Charles DIEHL, *Figuri bizantine (1907–1908)*, Vol. I, Editura pentru Literatură, București, 1969.
40. CHIȚESCU Prof. Nicolae, *Evlavie și teologie*, în: *Ortodoxia*, nr. 2, București, 1955.
41. Christoph SCHONBORN, *Icoana lui Hristos. O introducere teologică*, Editura Humanitas, București, 2011.
42. Christoph Von SCHONBORN, *Icoana lui Hristos*, Editura Anastasia, 1996.
43. Christoph von SCHÖNBORN, *L'icône du Christ: Fondements théologiques élaborés entre le 1er et le 2e Concile de Nicée (325-787)*, Editura Éditions universitaires, 1976.
44. Claude FRONTISI, *Istoria vizuală a artei*, Editura Larousse/ Rao, București, 2006.
45. Constantin CAVARNOS, *Ghid de iconografie bizantină*, Editura Sophia, București, 2005.
46. Constantin SUTER, *Istoria Artelor plastice*, Vol. I, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1963.
47. Constantin-Iulian DAMIAN, *Convertirea în contextul noilor mișcări religioase spălarea creierului, manipulare, influență socială*, Editura Astra Museum, Sibiu, 2014.
48. CONTAS Arhimandrid Maximos, *Arta de a vedea Paradox și percepție în iconografia ortodoxă*, Editura Doxologia, Iași, 2021.
49. COOMARASWAMY A. K., *The Origin of the Buddha Image & Elements of Buddhist Iconography*, Editura Fons Vitae, 2006.
50. Cornelia PILAT, *Pictura Murală*, Editura Meridiane, București, 1980.

51. Daniel BARBU, *Iconoclasmul bizantin*, Editura Meridiane, București, 1991.
52. Daniel ROUSSEAU, *Icoana lumina feței tale*, Editura Sophia, București, 2020.
53. David BASTOW, *The Possibility of Religious Symbolism*, în: *Source: Religious Studies*, Dec. 1984, Vol. 20, No. 4, Editura Cambridge University Press, 1984.
54. David Vincent MECONI SJ, *The One Christ: St. Augustine's Theology of Deification*, Editura The Catholic University of America Press, 2013.
55. David. A. SNOW, Richard. MACHALEK, *The Sociology of Conversion*, în: *Annunial Review Inc. All right reserved*, vol. 10, 1984.
56. Dena .S. DAVIS, *Joining a Cult: Religious Choice or Psychological Aberration*, în: *Journal of Law and Health*, vol. 11, nr. 1-2, 1996-1997.
57. DIACONU Ierom. Luca, Icoana, ochiul lui Dumnezeu spre lume și fereastra sufletului spre cer, în: *Teologie și Viață*, serie nouă, anul I (LXVIII), Iași, nr 1-3, ianuarie – martie, 1991.
58. Diane J. AUSTIN-BROOS, *Religion and the Politics of Moral Orders*, Editura University of Chicago Press, Chicago, 1997.
59. Dick ANTHONY, Thomas ROBBINS, *Conversion and „Brainwashing”*, in New Religious Movements, în: *The Oxford Handbook of New Religious Movements*, Editura Oxford University Press, 2008.
60. Dick ANTHONY, Thomas ROBBINS, *Conversion and „Brainwashing”*, în: *New Religious Movements*, Editura James R. Lewis, Oxford University Press, New York, 2004.
61. Dick ANTHONY, Thomas ROBBINS, *Negligence, Coercion, and the Protection of Religious Belief*, în: *Journal of Church and State*, Vol. 37, No. 3, Editura Oxford University Press, 1995.
62. DINCA Arhim. Athansie, *Cuvintele Sfântului Teodor Studitul*, Editura Tipografia Cărților Bisericești, București, 1940.
63. Dominic ROBINSON, *Understanding the Imago Dei The Thought of Barth, von Balthasar and Moltmann*, Editura Routledge, 2011.
64. Dragoș Ionuț RĂDUȚ, *Teologia Icoanei În Lumina Tradiției Dogmatice, Liturgice Și Canonice. O Abordare Interconfesională*, Editura Eikon, 2017.
65. Edward HUNTER, *Brainwashing from Pavlov to Powers*, Editura The Bookmailer, 1962.
66. Egon SENDLER, *Icoana chipul nevăzutului. Elemente de teologie, estetică, tehnică*, Editura Sophia, București, 2020.

67. Eileen BARKER, *The Making of a Moonie: Choice or Brainwashing?*, Editura Blackwell Pub, 1984.
68. Elena NARINSKAYA, *On the Divine Images*, în: *Transformation*, Vol. 29, No. 2, Editura Sage Publications, 2012.
69. Ellen C. SCHWARTZ, *The Oxford Handbook of Byzantine Art and Architecture*, Editura Oxford University Press, 2022.
70. Emil BRUNNER, *Dogmatik II: Die Christliche Lehre von Schöpfung und Erlösung*, Editura Zürich, Zwingli, 1960.
71. Emmanuel GODO, *Convertirea Religioasă*, Editura Anastasia, București, 2002.
72. Ernest HARMS, *Ethical and Psychological Implications of Religious Conversion*, în: *Review of Religious Research*, Winter, Vol. 3, No. 3, Editura Springer, 1962.
73. Erwin PANOFSKY, *Perspective as Symbolic form*, Editura Zone BOOKS, 1996.
74. Felix MINUCIUS, *Octavius*, Editura Les Editions Blanche de Peuterey, 2016.
75. Frederic LOUIS, *Buddhism Flammarion Iconographic Guides*, Editura Flammarion, 1995.
76. Garth FOWDEN, *Before and After Muhammad: The First Millennium Refocused*, Editura Princeton University Press, 2015.
77. Geivett R. DOUGLAS, *In Defense of Miracles: A Comprehensive Case for God's Action in History*, Editura Inter Varsity Pr, 1997.
78. Georges FLOROVSKY, *The Patristic Witness of Georges Florovsky: Essential Theological Writings*, Editura T&T Clark, 2019.
79. Georgije OSTROGORSKI, *Histoire de l'état byzantin*, Editura Payot, Paris, 2007.
80. Georgios KORDIS, *Hierotipos. Teologia Icoanei dupa Sfintii Parinti*, Editura Bizantina, 2011.
81. Georgios Kordis, *Ritmul în pictura bizantină*, Editura Bizantină, București, 2008.
82. Gerald P. BOERSMA, *Augustine's Early Theology of Image: A Study in the Development of Pro-Nicene Theology*, Editura Oxford University Press, 2016.
83. Gheorghe GHELASIE, *Medicina isihastă*, Editura. Axis Mundi, București, 1992.
84. GHEORGHE Ierom. Ghelasie, *Mystagogia icoanei de Ieromonah Ghelasie*, Editura Platytera, 2010.
85. Giuseppe GIORDAN, *Conversion in the Age of Pluralism- Religion and the Social Order*, Vol. 17, Editura Liden Boston, 2009.

86. Gordon J. WENHAM, *Eerdmans Commentary on the Bible: Genesis*, Editura Eerdmans, 2019.
87. GRIGORIE DE NYSSA, *Marele cuvânt catehetic, Despre nevoiță*, Editura IBMBOR, 2011.
88. Grigorie MOGA, Petru MOGA, *Arta Icoanei*, Editura Meridiane, București, 1992.
89. Hans BELTING, *Iconic Presence. Images in Religious Traditions*, în: *Material Religion, The Journal of Objects, Art and Belief*, 12:2, 2016.
90. Hans BELTING, *Likeness and Presence: A History of the Image before the Era of Art*, Editura Chicago: University of Chicago Press, Chicago, 1994.
91. Hausherr IRÉNÉE, *Saint Theodore Studite. L'homme et l'ascète*, Editura Pont.Institutum Orientalium Studiorum, 1926.
92. Helen Rose EBAUGH, *Handbook of Religion and Social Institutions*, Editura Springer, 2000.
93. Henri CROUZEL, *Théologie de l'image de Dieu chez Origène*, Editura Montaigne, Paris, 1956.
94. ICA Diac. Prof. dr. Ioan I., *Canonul ortodoxiei. Sinodul VII ecumenic (2 volume)*, Editura Deisis, Sibiu, 2021.
95. IULIANA Monahia, *Truda Iconarului*, Editura. Sophia, București, 2001.
96. James R. LEWIS, *Brainwashing and cultic mind control*, în: *The Oxford Handbook of New Religious Movements*, Volume II, Editura Oxford University Press, 2016.
97. Jaroslav PELIKAN, *Iisus de-a lungul secolelor*, Editura Humanitas, București, 2000.
98. Jean Claude LARCHET, *Iconarul și artistul*, Editura Sophia, București, 2012.
99. Jean Claude LARCHET, *Sfântul Maxim Mărturisitorul. O Introducere*, Editura Doxologia, Iași, 2013.
100. JENNER Mrs. Henry, *Christian Symbolism*, Editura Forgotten Books, 2018.
101. Jitendra Nath BANERJEE, *The Development of Hindu Iconography*, Editura Munshiram Manoharlal, 2002.
102. John LOFLAND, Norman SKONOVD, *Conversion Motifs*, în: *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 20, nr. 4, 1981.
103. John MEYENDORFF, *Byzantine Theology: Historical Trends and Doctrinal Themes*, Editura Fordham University Press, 1999.
104. John MEYENDORFF, *Imperial Unity and Christian Divisions: The Church 450-680 A.D. (The Church in History)*, Editura St Vladimirs Seminary Pr, 2011.

105. John MEYENDORFF, *Teologia Bizantină*, Editura IBMBOR, București, 1996.
106. John O'DONNELL, *Hans Urs Von Balthasar*, Editura Continuum Intl Pub Group, 2000.
107. Jonh A. SALIBA, *Understanding New Religious Movements*, Editura AltaMira Press, Lanham, 2003.
108. Joseph A. FITZMYER, Roland Edmund MURPHY, *The New Jerome Biblical Commentary*, Editura Pearson College Div, 1990.
109. Karl BARTH, *Church Dogmatics: The Doctrine of Creation, Vol. 3, Pt. 2: The Creature*, Editura Bloomsbury T&T Clark, 2004.
110. Leonid OUSPENSKY, Vladimir LOSSKY, *The Meaning of Icons*, Editura St. Vladimir's Seminary Press, 1989.
111. Leonid USPENSKY, *Teologia icoanei în Biserica Ortodoxa*, Editura Anastasia, Bucuresti, 1994
112. Leonid USPENSKY, Vladimir LOSSKY, *Călăuziri în lumea icoanei*, Editura. Sophia, București, 2002.
113. Lewis R RAMBO, *Understanding Religious Conversion*, Editura Yale University Press, New Haven, 1993.
114. Lokesh CHANDRA, *Dictionary of Buddhist Iconography: Volume-10 (RA - Sakyamitra)*, Editura International Academy Of Indian Culture And Aditya Prakashan, 2004.
115. Lorene L DAWSON, Raising LAZARUS, *A Methodological Critique of Stephen Kent s Revival of the Brainwashing Model*, Editura University of Toronto Press, Toronto, 2001.
116. MACDONELL A. A., *Development of Hindu Iconography*, în: *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Editura Cambridge University Press, 1918.
117. MACSIM Pr. N., *Teofania Icoanei în Ortodoxie. Implicații doctrinale*, în: *MMS*, anul LXIV, nr. 1, Ianuarie-februarie, 1988.
118. Margaret Thaler SINGER, Janja LALICH, *Cults in Our Midst: The Hidden Menace in our Everyday Lives*, Editura Jossey-Bass, 1995.
119. Marin Nicolau GOLFIN, *Istoria artei*, Vol. II, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970.
120. Martin LINGS, *The Quranic art of calligraphy and illumination*, Editura World of Islam Festival Trust, 1976.
121. Matila C. GHYKA, *Estetica și teoria artei*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.

122. Max HEIRICH, *Change of Heart: A Test of Some Widely Held Theories About Religious Conversion*, în: *The American Journal of Sociology*, vol. 83, nr. 3, Editura The University of Chicago Press, 1977.
123. Max WEBER, Hans Heinrich GERTH, C Wright 1916-1962 MILLS, *From Max Weber: Essays in sociology*, Editura Ulan Press, 2012.
124. Michael HERZFELD, *Cultural Intimacy: Social Poetics in the Nation-State*, Editura Routledge, Londra, 2004.
125. Michel QUENOT, *Icoana, fereastră spre absolut*, Editura Enciclopedică, București, 1993.
126. Mihai GRAMATOPOL, *Monumentele publice ale artei romane. Program iconografic și mesaj*, Vol. II, Editura Meridiane, București, 1989.
127. Mircea ELIADE, *Imagini și simboluri, Eseu despre simbolismul magico-religios*, Editura Humanitas, București, 1994.
128. Mircea ELIADE, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Vol. III, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1998.
129. Neal DEVINS, *Religious Symbols and the Establishment Clause*, în: *Journal of Church and State*, Winter 1985, Vol. 27, No. 1, Editura Oxford University Press, 1985.
130. Nicolae STĂNESCU, *Sensul ortodox al icoanei*, în: *Ortodoxia*, nr. 2, București, 1956.
131. Nikodim KONDAKOV, *Icoane*, Editura Sirrocco Cartier, București, 2009.
132. Nikolai GUSEV, Dunaev MIHAIL, Karelin RAFAIL, *Îndrumar iconografic*, Editura Sophia, București, 2007.
133. Olivier CLÉMENT, *Le visage intérieu*, Editura Stock, 1978.
134. Paul EVDOKIMOV, *Arta icoanei. O teologie a frumuseții*, Editura Sophia, 2012.
135. Paul EVDOKIMOV, *The Art of the Icon: A Theology of Beauty*, Editura Oakwood, 1989.
136. Paul J. ALEXANDER, *The Patriarch Nicephorus of Constantinople: Ecclesiastical Policy and Image Worship in the Byzantine Empire*, Editura Clarendon Press, 1958.
137. Pavel FLORENSKY, *Iconostasul*, Editura Anastasia, București, 1994.
138. Philip ZIMBARDO, Ebbe B. EBBESEN, *Influencing Attitudes and Changing Behavior*, Editura Addison-Wesley, 1969.
139. POPESCU Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Iisus Hristos Pantocrator*, Editura IBMBOR, București, 2005.

140. RADIAN H. R., *Cartea proporțiilor*, Editura Meridiane, București, 1981.
141. RĂMUREANU Pr. Prof. Dr. Ioan I., *Cinstirea sfintelor icoane în primele trei secole*, în: *Studii teologice*, nr. 9-10, București, 1971.
142. RĂMUREANU Pr. Prof. Dr. Ioan I., *Martiriul Sfântului Dasius*, în: *Actele martirice*, Editura IBMBOR, București, 1982.
143. Rene BROSCĂREANU, *Aspecte dogmatice ale disputei iconoclaste*, în: *Studii Teologice*, anul XXXIX, nr. 6, București, 1987.
144. Robert BARRO, Jason HWANG, Rachel MCCLEARY, *Religious Conversion In 40 Countries*, în: *Journal for the Scientific Study of Religion*, March, Vol. 49, No. 1, Editura Wiley on behalf of Society for the Scientific Study of Religion, 2010.
145. Robert E. FISHER, *Buddhist Art and Architecture*, Editura Thames & Hudson, Londra, 1993.
146. Robert Jay LIFTON, *Thought Reform and the Psychology of Totalism: A Study of brainwashing in China*, Editura The University of North Carolina Press, 1989.
147. Robert WUTHNOW, *The Consciousness Reformation*, Editura Univ of California Pr, 1976.
148. Robert.W. BALCH, David TAYLOR, *Seekers and Saucers: The Role of the Cultic Milieu in Joining a UFO Cult*, în: *American Behavioral Scientist*, vol. 20, nr. 6, 1977.
149. Ronald M. ENROTH, *Youth, Brainwashing, and the Extremist Cults*, Editura Zondervan Publishing Company, 2000.
150. SCARLAT Drd. Gina, *Teologia icoanelor în Biserica Ortodoxă Română*, în: „*R. T*”, an XIX(88), nr. 3, 2006.
151. Seyyed Hossein NASR, *Islamic Art and Spirituality*, Editura State University of New York Press, 1987.
152. SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Cultul Sfintelor icoane*, Editura București, 1937.
153. SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Cultul Sfintelor Icoane, Cele trei tratate contra iconoslaștilor*, Editura IBMBOR, București, 2016.
154. SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica*, Editura Apologeticum, 2004.
155. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, Editura IBMBOR, București, 2006.
156. SFÂNTUL SILUAN ATHONITUL, *Între iadul deznădejdi și iadul smereniei*, Editura Deisis, Sibiu, 2001.
157. Sfântul Teodor STUDITUL, *Iisus Hristos prototip al icoanei Sale, tratate contra iconomahilor*, Editura Deisis, 1994.

158. SFÂNTUL TEODOR STUDITUL, *Tratatele Contra Iconomahilor- Iisus Hristos Prototip al Icoanei*, Editura Deisis, 1994.
159. SOFRONIE Arhim., *Viața și învățăturile starețului Siluan Atonitul*, Editura Deisis, Sibiu, 1996.
160. Solrunn NES, *The Mystical Language of Icons*, Editura Eerdmans, 2009.
161. STĂNILOAE Pr. Prof. Dumitru, *Hristologie si iconografie în disputa din sec. VIII-IX*, în: *Studii teologice XXXI*, nr. 1-4, 1979.
162. STĂNILOAE Pr. Prof. Dr. Dumitru, *De la creație la întruparea Cuvântului și de la simbol la icoană*, în: *Glasul Bisericii*, nr. 12, București, 1957.
163. STĂNILOAE Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Filocalia românească I*, Editura Sibiu, 1947.
164. STĂNILOAE Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Hristologie și iconologie în disputa din secolele VIII–IX*, în: *Studii teologice*, nr. 1–4, București, 1979.
165. STĂNILOAE Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Idolul ca chip al naturii divizate și icoana ca fereastră spre transcendența dumnezeiască*, în: *Ortodoxia*, anul XXXIV, nr. 1, ianuarie-martie, București, 1982.
166. STĂNILOAE Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Iisus Hristos ca prototip al icoanei sale*, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 3-4, 1958.
167. STĂNILOAE Pr. Prof. Dr. Dumitru, *O teologie a icoanei*, Editura Fundaiei Anastasia, 2005.
168. STĂNILOAE Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Simbolul ca anticipare și temei al posibilității icoanei*, în: *Studii teologice*, nr. 7–8, București, 1957.
169. STĂNILOAE Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Studii de teologie dogmatică ortodoxă*, Editura Institutului Biblic, Craiova, 1991.
170. Stephen GERO, *The True Image of Christ: Eusebius' Letter to Constantin Reconsidered*, în: *The Journal of Theological Studies*, nr. 32, s. 1., 1981.
171. STREZA Drd. Nicolae, *Aspectul dogmatic al cultului icoanei la Sf. Teodor Studitul*, în: *Studii Teologice*, nr. 3-4, București, 1977.
172. Thomas ROBBINS, Dick ANTHONY, *Deprogramming, Brainwashing and the Medicalization of Deviant Religious Groups*, în: *Social Problems*, Vol. 29, No. 3, Editura Oxford University Press, 1982.
173. Thomas ROBBINS, *Millennium, Messiahs, and Mayhem: Contemporary Apocalyptic Movements*, Editura Routledge, 1997.

174. Thomas ROBBINS, *Religious Movements And Violence: A Friendly Critique Of The Interpretive Approach*, în: *Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religions*, Vol. 1, No. 1, Editura University of California Press, 1997.
175. TODORAN Pr. Prof. Dr. Isidor, ZĂGREAN Arhid. Prof. Dr. Ioan, *Teologia Dogmatică*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2000.
176. Tomas SPIDLIK, Marco Ivan RUPNIK, *Credință și icoană*, Editura Dacia, București, 2002.
177. Vasile MANEA, *Icoana lui Hristos cea nefăcută de mână*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2011.
178. Virgil VĂTĂȘIANU, *Istoria artei Europene*, Vol. I, Editura Didactica și pedagogica, 1968.
179. Virginia L. MARTIN, *Miraculous Icons of the Mother of God: The Christian Book with Images and Miracles of Our Lady*, Editura Independently Published, 2019.
180. Vladimir LOSSKY, *Orthodox Dogmatic Theology: Creation, God's Image in Man, & the Redeeming Work of the Trinity*, Editura St Vladimirs Seminary Pr; 2017.
181. Vladimir LOSSKY, *Orthodox Theology: An Introduction*, Editura St Vladimirs Seminary Pr, 2011.
182. Vladimir LOSSKY, *The Mystical Theology of the Eastern Church*, Editura St Vladimirs Seminary Pr, 1997.
183. Walter Houston CLARK, *The Psychology of Religion: An Introduction to Religious Experience and Behavior*, Editura Literary Licensing, Wisconsin, 2012.
184. William H. SWATOS, *The Comparative Method and the Special Vocation of the Sociology of Religion*, în: *Sociological Analysis*, Vol. 38, No. 2, Editura Oxford University Press, 1977.
185. William SARGANT, *The Mechanism Of „Conversion”*, în: *The British Medical Journal*, Vol. 2, No. 4727, Editura BMJ, 1951.

Surse online:

1. „Grids And The Consistent Buddha”, în: 20230717°, <<http://www.iainclaridge.co.uk/blog/1499>>, 23 noiembrie 2022, ora 12:00.

2. „Symbol”, în: *Wikipedia, the free encyclopedia*, <<https://en.wikipedia.org/wiki/Symbol>>, 23 martie 2023, ora 09:13.
3. „The Tibetan Book of Proportions”, în: *Buddhist Art News*, <<http://buddhistartnews.wordpress.com/2014/03/30/the-tibetan-book-of-proportions/>>, 23 noiembrie 2022, ora 13:23.
4. „Untitled”, în: *Pinterest*, <<https://ro.pinterest.com/pin/441775044691605345/>>, 24 noiembrie 2022, ora 09:15.
5. „Η Σημασια Των Εικονων Στην Ορθοδοξη Εκκλησια”, în: *Ιερός Ναός Υπεραγίας Θεοτόκου "Άξιον Εστίν" Κοκκίνη Χάνι*, <<https://www.inaxionestin.gr/index.php/orthodoksakeimena/megali-tessarakosti/5508-i-simasia-ton-eikonon-stin-orthodoksi-ekklisia>>, 29 martie 2023, ora 14:00.
6. „Κυριακή της Ορθοδοξίας. Αναστήλωση των Εικόνων – Η σημασία των Εικόνων στην Ορθόδοξη Εκκλησία”, în: *Καθεδρικός Ιερός Ναός Κοιμήσεως Θεοτόκου Φανερωμένης Χολαργού*, <<https://www.faneromenihol.gr/index.php/afieroma-sto-triodio-kai-stin-megali-tessarakosti/239-a-nisteion-orthodoksias/4451-2015-02-25-12-28-38>>, 30 martie 2023, ora 10:11.
7. †Elder Epifanios THEODOROPOULOS, „Are There Wonder-Working Icons?”, în: *Mount Athos – Wisdom – Holiness*, 20 februarie 2019, <<https://pemptousia.com/2019/02/are-there-wonder-working-icons>>, 3 mai 2023, ora 13:40.
8. Bishop Kallistos WARE, „Byzantium: The Church of the Seven Councils”, în: *Orthodox Church*, <https://www.fatheralexander.org/booklets/english/history_timothy_ware_1.htm>, 20 august 2022, ora 16:00.
9. Fr Sam GIBSON, „Jan 8 Christian Symbolism: The Book”, în: *St Mary Magdalen School Of Theology Thinking Faithfully*, <<https://www.theschooloftheology.org/posts/essay/christian-symbols-book>>, 23 martie 2023, ora: 12:00.
10. Georgios I. MANTZARIDIS, „Miraculous Icons – Holy relics”, în: *The Grace Charitable Foundation*, 3 septembrie 2018, <<https://gracecharitablefoundation.org/monastery-of-vatopedi/miraculous-icons-holy-relics/miraculous-icons-holy-relics/>>, 3 mai 2023, ora 13:00.